

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

- Dansk Numismatisk Forening • Føroya Myntsavnarafelag • Myntsafnarafélag Íslands •
- Norsk Numismatisk Forening • Numismatiska Föreningen i Åbo • Skånes Numismatiska Förening •
- Nationalmuseets Myntkabinett • Den kgl. Mønt- og Medaillesamling • Kungl. Myntkabinettet •
- Lunds Universitets Historiska Museum • Myntkabinettet, Universitetet i Oslo •
- Suomen Numismaattinen Yhdistys • Svenska Numismatiska Föreningen •
- Uppsala universitets myntkabinett • Numismatiska Forskningsgruppen •
- Myntsafn Seðlabanka og Þjóðminjasafns •

*Guds hånd-udmøntninger
Frederik V's norske speciedaler 1765*

Nr. 1 • Januar 2021

MØNTER OG PENGESEDLER KØBES OG SÆLGES

HAFNIA COINS | FINN RASMUSSEN

GL. KONGEVEJ 172, A | DK 1850 | FREDERIKSBERG C
 +45 - 3321 7127 | WWW.HAFNIACOINS.DK | HAFNIACOINS@GMAIL.COM

ÅBEN TIRSDAG – FREDAG KL. 11.00 - 17.30

LUKKET MANDAG OG LØRDAG

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

Nordisk Numismatisk Union Medlemsblad er udgivet siden 1936 af Nordisk Numismatisk Union. Udkommer i 2021 med fire numre: januar, marts, september og oktober.

Ikke medlemmer kan tegne abonnement ved henvendelse til Dansk Numismatisk Forening: John Lind – johnlind59@gmail.com

Redaktion:

Fungerende hovedredaktør:

Jens Christian Moesgaard
jens.christian.moesgaard@ark.su.se

Ansvarlig over for presseloven:

Formand for Dansk Numismatisk Forening,
Preben Nielsen.

Lokalredaktioner:

Møntkabinetterne i de enkelte lande
Norge:

Håkon Roland,
hakon.roland@khm.uio.no

Island:

Sigurdur H. Palmason, shp@cb.is

Sverige:

Cecilia von Heijne
Cecilia.vonHeijne@shm.se

Finland:

Frida Ehrnsten,
frida.ehrnsten@kansallismuseo.fi

Danmark:

Line Bjerg, line.bjerg@natmus.dk

Annonceredaktion:

Preben Nielsen
Galionsvej 12, 2 th., DK-1437 København K
Tlf. (dag) + 45 20 20 78 16
formand@numismatik.dk

*Eftertryk af artikler med videre kun
med forfatterens tilladelse og kun med
angivelse af kilden.*

Afleveret fra trykkeriet i uge 52
Dystan & Rosenberg ApS.

ISSN 0025-8539

INDHOLD

Artikler

- Michael Wagner Christiansen &
Helle W. Horsnæs
Guds hånd-udmøntninger 5
- Michael Märcher og Frank Pedersen
Frederik V's norske speciedaler 1765 . . 16

Numismatisk litteratur

- Jens Christian Moesgaard anmelder
**Bogucki, M., Ilisch, P., Suchodolski, S. (red.)
Frühmittelalterliche Münzfunde
aus Polen. Inventar. 26**

MØNTAUKTIONER

Dit jyske alternativ når du skal købe og sælge
Vi afholder 2 årlige møntauktioner, forår og efterår
Kontakt os for salg af enkeltmønter, samlinger og gl. sedler

Vore traditionelle auktioner indeholder altid mange
spændende ting, moderne møbler, smykker, kunst m.m.

Se vor hjemmeside www.ho-auk.dk for næste auktionsdato

HOLSTEBRO AUKTIONER

Stationsvej 76, 7500 Holstebro, Tlf. 97 40 11 11

www.ho-auk.dk

Guds hånd-udmøntninger

Af Michael Wagner Christiansen & Helle W. Horsnæs

I den sidste tid af vikingetiden blev der i Danmark gentagne gange udmøntet en særligt interessant type, med det såkaldte Guds hånd motiv. Det kristne motiv, hvor Guds hånd rækker ud fra himlen mod mennesket, stammer helt tilbage fra romerne og sås første gang på en mønt i år 337 e.Kr., udmøntet under Konstantin den Stores sønner. De danske eksemplarer er dog nok snarere inspireret fra de næsten samtidige europæiske mønter. I England optræder det første gang under Edward den Ældre, men kendes nok bedst fra Æthelred II's udmøntninger af typen, cirka år 979-991 (figur 1A). Motivet spredtes videre til en række europæiske udmøntninger, hvoraf de mest kendte nok er typerne fra Deventer i nutidens Holland (figur 1B). Betydningen er naturligvis en guddommelig velsignelse af møntherren, et stærkt kristent symbol.

Motivet med Guds hånd er således helt specielt, og med adskillige udmøntninger af netop Guds hånd typer i løbet af 1000-tallet i Danmark fremstår motivet ikke som et tilfældigt valg. De danske udmøntninger skal sandsynligvis ses i lyset af den tidlige kristendom i Danmark. Interessant er det, at Guds hånd udmøntningerne, med undtagelse en enkelt type tilskrevet Knud den Store, ser ud til at være slået i yderst begrænsede oplag. Den eneste umiddelbare parallel til disse udmøntninger med så markant brug af kristen symbolik er typerne med Guds lam og fredsdue. En nøjere behandling af disse typer rækker dog udover rammerne af den nuværende artikel.¹

Hauberg opdelte de danske eksemplarer af Guds hånd mønterne i ni typer, som han daterede fra Knud den Store til Svend Estridsen: Fire typer under Knud den Store, to under Hardeknud, én under Magnus den Gode og to under Svend Estridsen. Dertil skal der tilføjes et par typer, der ikke indgår i Haubergs typologi. Hauberg baserede i første omgang sine dateringer og møntstedstilskrivninger på mønter med læselige indskrifter. Det giver en solid basis for arbejdet, men er ikke helt uden problemer. Dels er hovedparten af møntindskrifterne ulæselige, dels har blandt andet Malmer og Becker vist, at både kongenavne og møntstedstilskrivninger på 1000-tallets mønter kan være misvisende. Vi vil bibeholde Haubergs typenavne, om end der må gøres opmærksom på, at specielt for meget sjældne typer som de her præsenterede, kan der herske en vis usikkerhed om dateringer og placeringer.

Typer tilskrevet Knud den Store (1018-1035)

Hauberg (Hbg.) tilskrev Knud den Store fire forskellige varianter af Guds hånd. Nr. 40 og 41 (henholdsvis figur 2 og 3) blev henført til en lille gruppe typer (Hbg. 38-44), som han placerede i Slagelse. Dette på grundlag af reversindskriften på Hbg. 39

¹ Kristne symboler på danske mønter er tidligere diskuteret af blandt andre Garipzanov 2011.

Fig 1A

Fig 1B

Fig 2A

Fig 2B

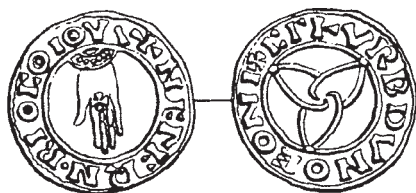

Fig 2C

“BRIHRIC ON SLAHL”, som Hauberg fortolkede som møntmester og møntstedsnavn. Aversindskriften på Hbg. 39 “IN NOMINE DEI PATRI” er ligesom aversindskriften på Hbg. 41 “I NOMINE DI PATRI AIIO” en let forvansket version af “IN NOMINE DEI PATRI: I Gud Faders navn”.

Samme indskrift genfindes på reversen af Hbg. 38, der på aversen har en version af Johannesevangeliets indledning “I begyndelsen var Ordet – In principio erat verbum”, hvilket genfindes (i en lettere forvansket udgave) på Hbg. 40. Reversmotivet på Hbg. 38 er derudover også en triquetra, der dermed også kan knyttes til Hbg. 40. Triquetra motivet består af tre sammenflettede buer og er kendt fra blandt andet keltisk kunst, men har i 1000-tallet haft en kristen betydning som symbol for treenigheden. Det er i dansk sammenhæng almindeligvis knyttet til mønten i Roskilde, hvor det især findes på typer, der normalt dateres under Hardeknud og Magnus. Ingen af typerne fra den lille Slagelse gruppe bærer et læsbart kongenavn.

Haubergs typeeksemplar for type 40 befinder sig i dag i KMMS, hvortil det blev købt i 1925 fra Haubergs private samling (figur 2). Det synes at være identisk med et eksemplar tidligere i Uppsala² og publiceret af Bergsøe (Bergsøe 1882, nr. 4). Desuden er der fundet et fragmenteret, men uden tvivl stempelidentisk, eksemplar i den finske Nousis-skat i 1895. Fundet omfattede 1475 hele og 213 fragmenterede mønter, hvoraf 10 var danske, og det må være nedlagt kort efter 1037/38 (Alcenius 1901, side 13). Skattefundet, som Hauberg ikke synes at have kendt, understøtter således hans datering af typen til Knud den Stores tid.

Reversmotivet med fem små kors opsat i korsform findes kun på Haubergs typer Hbg. 41-43, som alle er meget sjældne, og knytter dermed disse typer sammen. Det understreges af, at der på typeeksem-

Figur 1A-B: To eksempler på udenlandske Guds Hånd typer:

A Æthelred II mønt præget i Thetford, type North 766. KMMS inv. FP 12249.7, fra Blykobbegård-skatten, Bornholm. (foto KMMS ID 704032),

B Heinrich II, præget i Deventer, type Dbg. 563. KMMS inv.nr. FP 10284.16 fra Egelev-skatten. (foto KMMS ID 293811).

Figur 2: Knud den Store Hbg. 40. A KMMS inv.nr. KP 1626.4.

B Nousis-skatten, foto Finlands Nationalmuseum.

C Haubergs tegning.

Fig 3A

Fig 3B

Fig 4A

Fig 4C

Fig 4G

Fig 5A

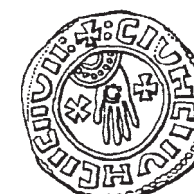

Fig 5C

plarerne for Hbg. 41 og 42 er anvendt samme reversstempel. Aversen på Hbg. 42 imiterer Knuds engelske Pointed Helmet type, cirka 1024-1030, hvilket placerer disse mønter i slutningen af 1020'erne eller senere. Der kendes umiddelbart kun til to eksemplarer af typen Hbg. 41, i henholdsvis den Kongelige Mønt- og Medaljesamling i København (KMMS) og Kungliga Myntkabinetet i Stockholm (KMK). De er præget med samme avers, men forskellige reversstempler (eksemplaret i KMK er illustreret af Bergsøe 1882, nr. 3 og Galster 1929, fig. 5) (figur 3).

Viborg typen Hbg. 49 er utvivlsomt den af alle Guds hånd typerne, der er slået i største oplag (figur 4). Den kendes fra en lang række skattefund spredt i Danmark (skattefundene fra Viborg, Valby, Enner, Louns, Errested, Hågerup, Skt. Jørgensbjerg Kirke, Bonderup, Enegård, samt enkeltfund på Nørre Sandegård), Nordtyskland (Lübeck), Norge (Egersund/Åstad og Foldøy) og Sverige (Mölnadal, Espinge, Bosarve, samt Broungs på Gotland), og allerede Hauberg kunne opregne 32 fundeksemplarer ud over de (mindst?) 57 eksemplarer i Egersund/

Figur 3: Knud den Store Hbg. 41.
A KMMS inv.nr. GP 888.667.
B Haubergs tegning.

Figur 4: Knud den Store Hbg. 49. To eksemplarer på den mest almindelige type med Guds hånd motiv præget med forskellige stempelsæt.
A. KMMS inv.nr. FP XXXVII fra Valby-skatten og
B FP 10907.42 fra Errested-skatten.
C Haubergs tegning.

Figur 5: Knud den Store Hbg. 60.
A Foto KMK.
B Haubergs tegning.

2 Bergsøe må have set mønten i en uidentificeret privatsamling. Mønten har ikke været i Universitetets møntsamling i Uppsala. Vi takker Ragnar Hedlund for at undersøge dette for os.

Fig 6A

Fig 6B

Fig 7A

Fig 7B

Fig 7C

Fig 8A

Fig 8B

Årstad-skatten fra Norge (Holmboe 1837). Typen er også almindeligt forekommende i såvel offentlige som private møntsamlere.

Viborg nævnes som møntsted i indskriften på nogle af disse, eksempelvis på Haubergs typeeksemplar 'BORN IN WIBRHE'. En hurtig gennemgang viser, at der er anvendt mindst 20 forskellige aversstempler, og dermed er der tale om en relativt stor udmøntning i forhold til de fleste jyske typer. Den ældste daterende fundsamensætning er Enner skatten, der er nedlagt efter 1029 og senest er dateret til mellem 1030-1035 (Kristiansen 2006 med henvisninger til tidligere litteratur). De øvrige danske skattefund med eksemplarer af denne type har nedlæggelsesdateringen fra 'efter 1035' til 'efter 1057'. Enner-skatten viser at i hvert fald nogle eksemplarer af denne type kan dateres inden for Knud den Stores regeringstid, men vi kan ikke udelukke, at typen kan have været præget også efter 1035. Et egentligt stempelstudie over denne type falder desværre uden for rammerne af denne artikel, men kunne uden tvivl give bedre indsigt i denne types prægehistorik, og derigennem muligvis en bedre forståelse for de sjældne typer.

Hbg. 60 placeres af Hauberg lidt forsigtigt i Hedeby, og han angiver at der skulle være et enkelt eksemplar i KMK (figur 5). Det vides

Figur 6: Skandinavisk(?) type.

A Foto Finlands Nationalmuseum og B KMK SHM_12447. Den motiviske lighed med Knud den Store Hbg. 60 er tydelig, med de to mønter fra Finland vejer ligesom det svenske eksemplar på firkantet blanket næsten dobbelt så meget som Hbg. 60.

Figur 7: Hardeknud Hbg. 27 og "27var".

A KMMS inv.nr. BP 1042.3.

B Haubergs tegning.

C Foto Niedersächsisches Landesmuseum Hannover.

Figur 8: Hardeknud Hbg. 43.

A KMMS inv.nr. GP 744.22.

B Haubergs tegning.

ikke, om dette eksemplar rent faktisk er identisk med det eksemplar, der skulle være fundet i Kvarna skatten (Moesgaard & Hilberg 2019, side 54). Typens revers imiterer Knuds engelske Pointed Helmet type, hvilket kunne indikere en datering tilsvarende Hbg. 41 typen.

I forbindelse med udarbejdelsen af denne artikel har Frida Ehrnsten gjort opmærksom på to stempelidentiske mønter fra Helsinki Universitets gamle samling (figur 6A). På aversen ses håndmotiv, dog uden den ellers almindelige gengivelse af himmelhvælvingen, men med bitegn (punkter og kors) der kan sammenlignes med andre af de danske Guds hånd typer. Reversen er til gængæld inspireret af Pointed Helmet typen ligesom Hbg. 60. Indskrifterne giver ikke mening og desværre er mønterne uden fundproveniens. Der kendes dog også til et stempelidentisk eksemplar på firkantet blanket af denne type (figur 6B) (Malmer 1997, side 612, nr. 2751), fra et svensk fund med en nedlæggelse efter 1023 (Flen Blommenhov, Södermanland). Denne type hører således sandsynligvis til blandt de skandinaviske imitations typer, fra tiden før en organiseret dansk møntproduktion rigtig går i gang. Vi tilskriver den forsigtigt Sigtuna, der ofte prægede mønter på firkantede blanketter.

Typer tilskrevet Hardeknud (1035-1042)

Type 27 blev af Hauberg tilskrevet Lund og er som udgangspunkt let at henføre til Hardeknud, da typeeksemplaret bærer hans navn (figur 7). Navnet alene er dog ingen garanti, da der er eksempler på mønter med hans navn slået både før og efter hans regeringstid (Becker 1981). Henførelsen til Hardeknud er dog forholdsvis sikker, da to halve eksemplarer af typen blev fundet i Kongsø Plantage skatten, der blev nedlagt efter år 1039 (Galster 1962). De tre andre skattefund hvori typen er fundet, Espinge (Skåne, nedlagt efter 1047, KMK 6620), Garde (Stenkyrka sogn, Gotland, indeholder Svend Estridsen typer, nedlagt efter 1047, KMK 3544) og Skålö (Dalarna, nedlagt efter 1056 SHM/KMK 4637), er alle nedlagt senere og hjælper ikke til en nærmere datering.

Møntmester Garfine (eller Garwine), som nævnes på typeeksemplaret, kendes ikke fra Knud den Stores møntrækker, men ses i Lund under både Hardeknud og Magnus den Gode (Becker 1981, side 172). Det reversstempel der eksklusivt er benyttet til Guds hånd typen ligner en tro kopi af en engelsk Long Cross revers, hvorimod de andre Garfine stempler indeholder et stigende antal "skandinaviske" kendetegn. Det kunne tyde på, at denne revers sandsynligvis er den første benyttede fra denne møntmester, og underbygger således at Guds hånd typen Hardeknud Hbg. 27 rent faktisk blev slået under Hardeknuds regeringstid.

Typen er sjælden, og vi kender kun til eksemplarer slået med det samme stempelsæt. KMMS har på nuværende tidspunkt registreret i alt tre eksemplarer (et helt eksemplar tilbyttet fra KMK i 1882, samt et fragmenteret og et halveret eksemplar fra Kongsø-skatten, hvoraf det sidste er bortbyttet). Derudover kendes et eksemplar fra Skålö-skatten (Sverige, nu i KMK), og mindst fem andre eksemplarer har gennem tiderne været handlet på offentlige auktioner. En fragmenteret mønt fra Lupow-skatten (Polen) er registreret som Hbg. 27 var. (figur 7C).³ Det er en uhyre interessant mønt, som knytter sig til Hardeknud Hbg.

3 Vi takker Sebastian Steinbach, Niedersächsisches Landesmuseum Hannover, for fotos til denne artikel.

27 ved bagsidens Long Cross efterligning, men den afviger i detaljer og ikke mindst i bogstavformer markant fra Hbg. 27. Vi har valgt at bibeholde typenavnet Hbg. 27 var., men tilskrivningen af denne mønt må stå åben.

Type 43 er også sjælden og tilsyneladende kun kendt fra Lübeck-skatten, hvor der blev fundet et helt og to halve eksemplarer (Dannenberg & Cohn 1877, side 123 nr. 28; Wiechmann 1996, fund 17). Reversmotivet er et kors med en bue/halvmåne i hver vinkel (figur 8). Dette motiv ses på to andre typer, der begge kan tilskrives Ørbæk på basis af reversindskrifterne. På enkelte eksemplarer af dem ses et kongenavn på avers, henholdsvis Knud, Hbg. 54, og Hardeknud, Hbg. 42.

Opdelingen i de to typer er imidlertid ikke helt entydig (Moesgaard 2013), og dateringen af dem er uklar. Becker syntes oprindeligt at have placeret dem i 1040'erne (Becker 1981, side 152), mens en senere artikel synes at rykke dem tilbage til 1030'erne (Becker 1988, side 124-125). En nøjere samlet stempelanalyse af Ørbæk-typerne er nok nødvendig for at komme nærmere en findatering. Uanset hvad, må håndtypen, Hbg. 43, anses for at være samtidig med de to andre Ørbæktyper.

Type tilskrevet Magnus den Gode (1042-1047)

Magnus den Gode er tilskrevet en enkelt Guds hånd type, nemlig Lunde-typen Hbg. 12 (figur 9). Der er dog ingen navne-indskrifter til at hjælpe med dateringen. På typeeksemplarets avers ses en indskrift, der er fortolket som et forvansket forsøg på at skrive +ALFA OMEGA (den første og den sidste), hvilket knytter sig til motivets kristne ikonografi.

Figur 9: Magnus Hbg. 12, de fire kendte stempelvarianter:
A KMMS inv.nr. FP 56.25 (Tornegård-skatten);
B KMMS inv.nr. GP 612.238 (ex Thomsen 9843a);
C privatsamling (foto venligst stillet til rådighed af ejeren);
D Lundo-skatten (foto Finlands Nationalmuseum).
E Haubergs tegning.

Fig 10A

Fig 10B

Fig 11A

Fig 12A

Fig 12

Reversmotivet udgøres af et enkelt lille kors der ofte blev benyttet blandt de tidligste danske udmøntninger, men som ellers virker til at være gået af mode i løbet af Hardeknuds og Magnus' regeringstid. Det kan dog være inspireret af Edward Bekenderens Radiate/Small Cross type, der blev præget 1044-1046. Det giver et muligt årstal for hvornår denne Guds hånd type tidligst kan være slået, nemlig år 1044.

Denne teori kan underbygges af reversindskriften. Møntmesteren på Guds hånd mønten angives til at være en vis Lefwine fra byen Lincoln i England (+LEFPINE ON LNCOL), det er naturligvis ikke korrekt, og indikerer at udmøntningen kunne dateres til stridsperioden (kamp om tronen mellem Magnus den Gode og Svend Estridsen), 1044-1047, hvor forvirrede og tilsvarende meningsløse inskriptioner blev benyttet i Lund (Becker 1981). Der kendes også andre "Lefwine" reversstempler (Becker 1981, side 172), men desværre ingen direkte kobling til Magnus Hbg. 12.

En helt anden type, Hardeknud Hbg. 15, har også et Lefwine Small Cross revers (+LEOFINE ON LVND), men spørgsmålet er dog om ikke denne type også er slået i stridsperioden? Aversstemplet, Becker H15, kobler til hele fire forskellige møntmestre, hvoraf mindst én kobler videre til en avers der dateres til stridsperioden (Becker, 1981, kæde VII side 130). To eksemplarer af typen stammer fra skattefund nedlagt henholdsvis efter 1047 (Tornegård, Bornholm, Galster 1980, fund 36) og efter cirka 1060 (Lundo, Finland, Alcenius 1901, side 15). Specielt Tornegård-fundet understøtter en datering under Magnus den Gode.

Magnus Hbg. 12 kender vi kun i seks eksemplarer. De fordeler sig på kun to forskellige aversstempler og fire revers. Stempelkombinationen fs1/bs1 er kun kendt i ét eksemplar (figur 9A), mens fs2 er kombineret med de tre øvrige bagsidestempler bs2-bs4 (figur 9B-D).

Figur 10: Svend Estridsen Hbg. 41.
A Foto KMK.
B Haubergs tegning.

Figur 11: Svend Estridsen Hbg. 40.
A KMMS inv.nr. KP 1626.28.
B Haubergs tegning.

Figur 12: Svend Estridsen Hbg. mgl.
(Hbg. 40-41var) KMMS inv.nr.
FP 4085.1 fra Sankt Jørgensgården,
Odense.

Øversigt over undersøgte eksemplarer

Møntsted	Haugberg	Vægt	Samling	Fundsted	Noter	
Knud den Store						
Slagelse	40	1,15 g	KMMS	-	KP 1626.4, Ex. Hauberg sml.	
		0,80 g	Helsinki	Nousis/Nousiainen	Fragment, Alcenius fig.12 (Talvio fund 114)	
	41	0,95 g	KMMS	-	GP 888.667, Ex. G. Siökrona, Helsingborg	
	41 fs1/bs2	0,91 g	KMK	-	300558_KMK	
Viborg	49	-	-	-	>100 kendte eksemplarer	
Hedeby	60	0,65 g	KMK	Kvarna?	302135_KMK = CNS 1.3.24.1125 (Moesgaard & Hilberg 2019)?	
		-	Berlin? ⁴	Pommern VI/Berlin I	Dannenberg 1857, nr. 180/ FMP fund 278, nr. 479	
Hardeknud						
Lund	27	1,03 g	KMMS	-	BP 1042.3, Tilbyttet fra KMK (1881/82)	
		0,604 g	KMMS	Kongsø	Fragment, FP 973.31	
		-	-	Kongsø	Halveret, afstået til Bruun ⁵ (KMMS inv. BP 1589)	
		1,01 g	KMK	Skålø	Inv nr. 4637	
		-	Bruun	-	LEB, nr. 1426 (helt eksemplar)	
		-	-	-	Haugberg auk (1929), nr. 519	
		0,94 g	Odense Bys Museer	-	KMO/COINS/00032, Ex. L.Chr. Petersen auk (1917), nr. 249 ⁶	
		-	-	-	Hede auk. II (1991), nr. 30 ex Bruun Doub- let lot 44, ex Benzon auk. (1888), nr. 165	
		-	-	-	Bruun Rasmussen auk 764 (2006, Bonefeld sml.), nr. 5014. Ex. Svensson auk Hirsch 18/10 1966, nr. 684	
	27var	0,395 g	Niedersächsisches Landes- museum 01.075.003	Lupow/Lupawa	FMP fund 136, nr. 235, fragment	
Ørbæk	43	0,35 g	KMMS	Lübeck	Halveret, GP 744.22	
		-	-	Lübeck	Dbg & Cohn, nr. 28	
		-	-	Lübeck	Halveret, Dbg & Cohn nr. 28	
Magnus den Gode						
Lund	12	0,95 g	KMMS	Tornegård	FP 56.25	
	12 fs2/bs2	0,90 g	KMMS	-	GP 612.238, Ex Thomsen auk., nr. 9843a	
		0,90 g	Tallin	Linnakse	Leimus m.fl. 2014, nr. 1321.	
	12 fs2/bs3	1,07 g	KMK	-	302143_KMK	
		0,92 g	Privat eje	-	Solgt i Estland 2020	
	12 fs2/bs4	1,23 g	Helsinki	Lundo/Lieto	Alcenius fig.13, Talvio fund 112	
Svend Estridsen						
Roskilde	40	1,02 g	KMMS	Lundhøjgaard	FP 10672.153	
		0,28 g	KMMS	Lundhøjgaard	Fragment, FP 10672.155	
		0,95 g	KMMS	Lundhøjgaard	FP 10672.156	
		0,406 g	KMMS	Lundhøjgaard	FP 12198.4	
	40 fs2/bs2	0,27 g	KMMS	Lundhøjgaard	Fragment, FP 10672.154	
	40 fs3/bs3	1,02 g	KMMS	-	KP 1626.28, Ex Hauberg	
		0,99 g	KMK	-	301877_KMK	
	40 fs4/bs4	0,882 g	KMMS	Ågebygård	FP 15577.1 (rest af pånittet øsken)	
		0,575 g	KMMS	Bøgely (detektorfund)	Fragment, FP 13149.1 (rest af pånittet øsken)	
	40 fs5/bs5	1,16 g	KMK	Broungs	301596_KMK	
	41	1,09 g	KMK	-	302137_KMK	
	Roskilde?	40-41var	0,65 g	KMMS	Skt.Jørgensgården, Odense	Fragment, FP 4085.1
	Skandinavisk type, motiv nær Hbg. Knud den Store 60					
Møntsted	T.p.q.	Vægt	Samling	Noter		
Sigtuna?	1023-	1,50 g	KMK	Firkantet blanket, Blommenhov, Södermanland		
		1,25 g	Helsinki	Uden proveniens		
		1,49 g	Helsinki	Uden proveniens		

Der er ingen kendte eksempler på flere eksemplarer af typen fra samme fund. Proveniensen er desværre kun kendt for tre af mønterne: Tornegård-skatten (Bornholm, Danmark), Lundo-skatten (Finland) og Linnakse-skatten (Estland). Dette sidstnævnte er stempelidentisk med et eksemplar fra Thomsens samling nu i KMMS. Et enkelt eksemplar i privateje er solgt i Estland i 2020, og det er stempelidentisk med et eksemplar uden proveniens i KMK.

Typen tilskrevet Svend Estridsen (1047-1074)

Hauberg har registreret to varianter af Guds hånd typen under Svend Estridsen i Roskilde, Hbg. 40 og 41. Den delvis læsbare avers-inskription på Hbg. 41 nævner Svend Estridsens navn (+SPEN...), da bogstavet 'P' dengang blev læst som 'W' (figur 10), og angiver dermed dateringen af den sandsynligvis unikke mønt af denne type, der i dag befinder sig i KMK (tegning i Bergsøe 1882, nr. 11). Derudover omgives hånden af bogstaverne PAX (latin for fred), hvilket også blev benyttet på den berømte engelske udmøntning under Harald II fra det skæbnesvangre år 1066. Dette kunne muligvis indsnævre typens datering 1066-1074, hvilket ikke modsiges af Lundhøjgård-skatten (se nedenfor).

Typen Hbg. 40 (figur 11) knytter sig i både stil og det overordnede reversmotiv tæt til Hbg. 41, og må således også dateres til Svend Estridsens tid. Det synes bekræftet ikke mindre end fem eksemplarer fra den relativt nyfundne Lundhøjgård-skat fra Sjælland. Ydermere er reversmotivet tæt knyttet til typen Hbg. 38, der er væsentlig mere almindelig og optræder i mindst 15 eksemplarer i Lundhøjgård-skatten (en foreløbig, dog ej komplet, præsentation af fundet findes i Moesgaard 2015). Der kendes i dag mindst ti eksemplarer af Hbg. 40 typen, og der er anvendt fem forskellige stempelsæt.^{6A}

I forbindelse med en udgravning på Sankt Jørgensgården i Odense, i 1980-1981, blev der fundet en Guds hånd type, som Keld Grinder-Hansen beskrev som en variant af Svend Estridsen Hbg. 40 (Grinder-Hansen 1999). Aversen har ligesom typerne Hbg. 27 og Svend Estridsen 40-41 et omskriftbånd, der ikke er adskilt fra midtfeltet, mens reversen minder mere om Hardeknud-typens Long Cross end Svend Estridsen-typernes bueskors. Inskriptionerne på både avers og revers er ulæselige, men deres stil er typisk for Svend Estridsen udmøntninger og peger på en datering inden for hans regeringstid (figur 12).

Grinder-Hansen foreslog Roskilde som møntsted, sandsynligvis inspireret af typerne Hbg. 40-41. Da mønten er fragmenteret kan den lave vægt (0,65 g) vanskeligt anvendes som argument for/imod denne tilskrivning, men indikerer dog alligevel, at den ikke jysk, da jyske mønter typisk vejer det samme i hel tilstand.

4 Dele af Dannenbergs samling kom til Münzkabinett i Staatliche Museen zu Berlin, men et eksemplar af denne type ses ikke blandt fotografier af samlingens danske mønter. Vi takker Christian Stoess for adgang til fotos fra samlingen.

5 I kataloget til L.E. Bruuns Doublet Auktion, 1925, lot 44 optræder 1½ eksemplar af typen, det halve er sandsynligvis eksemplaret fra Kongsø skatten. En afgnidning af mønten befinder sig i KMMS.

6 Ifølge markering i auktionskataloget (*) skulle denne mønt være indgået til KMMS, men den er ikke blandt mønter modtaget her.

Mønter givet til OBM er i kataloget markeret **. Der er sandsynligvis tale om en trykfejl i kataloget.

6A Efter redaktionens afslutning er vi blevet opmærksom på en nyfundet mønt beslægtet med Hbg Svend Estridsen 40, men til forskel fra de hidtil kendte eksemplarer med runeindskrift. Denne mønt vil blive præsenteret nærmere efter Danefæbehandling.

Afslutning

Det er i denne artikel forsøgt at redegøre for de danske Guds hånd typer. For mange af typerne gælder det, at kun ganske få eksemplarer er kendt. De er ofte uden fundproveniens, hvorfor dateringer må baseres på indskrifter og stilistiske sammenligninger med andre bedre daterede mønttyper. Det gælder især for tre af typerne, som Hauberg henførte til Knud den Store, men som sagtens kunne være yngre end, hvad Hauberg i sin tid foreslog. Det er påfaldende, at motivet er anvendt på mønttyper, som kan henføres til en række forskellige møntsteder i middelalderens Danmark.

Det er meget stor forskel på, hvor mange eksemplarer vi kender af de forskellige mønttyper fra 1000-tallet. Haubergs typetavler kan let give et falsk indtryk af, at alle typer er lige almindelige. Vi kan imidlertid ikke blot regne med, at typer der er kendt i mange eksemplarer også har været almindelige typer. I nogle tilfælde kan mange eksemplarer i et enkelt skattefund også give et falsk billede, hvor typen forekommer mere almindelig end den rent faktisk er. Ikke desto mindre tegner der sig her et tydeligt billede af, at samtlige typer, med undtagelse af Knud den Store Hbg. 49, sandsynligvis har været slået i minimale oplag. For specielt de sjældne typer må man imidlertid tage antallet af kendte stempler i betragtning. Det er påfaldende, at mens der kun er anvendt ét stempelsæt til de ni eksemplarer af Hardekud Hbg. 27, er der til de kun fem eksemplarer af Magnus Hbg. 12 anvendt to aversstempler og hele fire forskellige reversstempler og til de ti eksemplarer af Svend Hbg. 40 er anvendt fem stempelsæt. Selvom disse typer stadig må anses for relativt sjældne, kan antallet af stempler tyde på, at disse sidste har været præget i større antal end de overleverede eksemplarer alene er udtryk for.

Det leder naturligvis hen til spørgsmålet om, hvad formålet har været med netop Guds hånd udmøntningerne. Hvorfor så mange eksempler på udmøntninger af dette religiøse motiv i så relativt begrænsede oplag, som de få overlevende eksemplarer trods alt indikerer? Har formålet været at fremhæve møntherrens guddommelige velsignelse, så virker et lille oplag umiddelbart som en dårlig idé. Når udmøntningerne gentages så mange gange kunne det måske skyldes, at de blev slået som en form for erindringsmønter i forbindelse med særlige begivenheder (sandsynligvis af religiøs karakter). Det er et spørgsmål, som kræver nærmere overvejelser, og måske kan belyses bedre ved studier, der også inddrager andre af de relativt sjældne typer med kristen symbolik, eksempelvis de tidligere nævnte mønter med Guds lam og/eller due.⁷

⁷ Vi takker Frida Ehrnsten, Florent Audy, Mauri Kuidsoo, Sebastian Steinbach og Christian Stoess, for stor og beredvillig hjælp med fremskaffelse af fotos og oplysninger, samt for tilladelse til at anvende fotos fra deres samlinger. Fotos af mønter i KMMS er optaget af Rasmus Nielsen og Rikke Sekkelund. Stregtegninger efter Hauberg 1900.

Litteraturliste

- Alcenius, O. 1901: Fyra anglosachsisk-tyska myntfynd i Finland (1894-1897), *Finska Fornminnesföreningens Tidskrift* XXI nr. 2, Särtryck side 1-61.
- Bergsøe, S. 1882: Nogle danske Mønter fra Middelalderen i fremmede Samlinger, *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1882, side 265-278.
- Becker, C.J. 1981: The Coinages of Harthacnut and Magnus the Good at Lund c. 1040 - c. 1046, *Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Hist.-filos. Skrifter* 9:4, København 1981, side 119-174.
- Becker, C.J. 1988: Danske mønter som historisk kildemateriale i 1000-tallet, *Festskrift til Olaf Olsen på 60 års dagen*, side 123-135.
- CNS = *Corpus Nummorum Saeculorum IX-XI qui in Suecia reperti sunt. Catalogue of Coins from the Viking Age found in Sweden*, Stockholm, 9 bind, 1975-2010.
- Dannenberg, H. 1857: Zur Münzkunde des 10. und 11. Jahrhunderts, *Mitteilungen der Numismatischen Gesellschaft Berlin* 3, side 145-273.
- Dannenberg, H. & Cohn, S. 1877: Der Münzfund von Lübeck, *Zeitschrift für Numismatik* 4, side 50-124.
- FMP: *Frühmittelalterliche Münzfunde aus Polen II, Pomorze (Pommern)*, Warszawa 2016.
- Galster, G. 1929: Ringsted og Slagelse mønter, *Aarboeg for historisk Samfund for Sorø Amt* XVII, side 3-36.
- Galster, G. 1962: Møntfundet fra Kongsø Plantage, *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, side 54-78.
- Galster, G. 1980: Vikingetids møntfund fra Bornholm, *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1977-77, Oslo – Bergen – Tromsø, side 5-246.
- Garipzanov, I. 2011: Religious Symbols on Early Christian Scandinavian Coins: from imitation to Adaptation, *Viator* 42-1, side 35-54.
- Grinder-Hansen, K. Mønterne fra Sankt Jørgensgården i Odense, i Arentoft, E.: *De spedalskes hospital. Udgravninger i Sankt Jørgensgården i Odensen*, Odense Universitetsforlag, side 174-182.
- Hauberg, P. 1900: *Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146*, Kjøbenhavn.
- Holmboe, C.A. 1837: *De numis MD medii ævi in Norvegia nuper repertis*, Christiania.
- Kristiansen, A.M. 2006: Enner-skatten, *NNUM* 2, side 63-72.
- LEB: *L.E. Bruuns Mønt- og Medalje Samling*, København 1928.
- Leimus, I, Kiudsoo, M. & Tamla, Ü.: The Viking-Age Hoard of Linnakse: Some Observations, i: Naismith, R., Alln, M. & Screen, E. (red.): *Early Medieval Monetary History, Studies in Memory of Mark Blackburn*, Ashgate 2014, 571-621.
- Malmer, B. 1997: *The Anglo-Scandinavian Coinage c. 995-1020*, Commentationes de Nummis Saeculorum IX-XI in Suecia Repertis. Nova Series 9. Stockholm.
- Moesgaard, J.C. 2013: Om den sande natur af 1000-tallets danske udmøntninger – nogle tanker inspireret af mønter fra Ørbæk, *NNUM* 1, side 21-23.
- Moesgaard, J.C. 2015: Lundemønter på Sjælland, men ikke i Jylland, *Svensk Numismatisk Tidsskrift* 1, side 10-11.
- Moesgaard, J.C. & Hilberg, V. 2019: Møntprægning i Hedeby cirka 1015-1040, *NNUM* 2, side 54-57.
- Skaare, K. 1976: *Coins and coinage in Viking-age Norway: The establishment of a national coinage in Norway in the XI century*, with a survey of the preceding currency history, Oslo.
- Talvio, T. 2002: *Coins and finds in Finland AD 800-1200*, ISKOS 12, Helsinki.
- Wiechmann, R. 1996: *Edelmetalldepots der Wikingerzeit in Schleswig-Holstein: vom "Ringbrecher" zum Münzwirtschaft*, Offabücher 77, Neumünster.

Frederik V's norske speciedaler 1765

Af Michael Märcher og Frank Pedersen

Den norske speciedaler (fig. 1), Hede 1¹, NMD 2², er en præsentabel og attraktiv sølvmønt. Derimod var dens udmøntningshistorie i 1765 alt andet end glørværdig. Betydelige forsinkelser, alvorlige problemer med blanketternes lødighed og uoprettelige nedbrud af prægemaskiner endte med, at kun en mindre del af mønterne blev fremstillet i Kongsberg.

Det begyndte med, at Rentekammeret³ den 16. marts 1765 meddelte Oberbergamtet⁴, at der skulle påbegyndes udmøntning af speciedalere i Kongsberg, indledningsvis 40.000 mønter af alt frembragt sølv ved sølvværket. Stemplere ville blive sendt fra København. Hensigten var, at mønterne skulle sendes til Hamborg og sælges. De indkomne midler skulle så bruges til opkøb af dansk kurantmønt for at forbedre kursen på dansk kurantmønt over for speciemønt samt afhjælpe den udbredte mangel på bedre mønt i det dansk/norske kongerige. Kurantkursen og mangel på bedre mønt i cirkulationen var gennemgående monetære problemer i store dele af 1700-tallets Danmark-Norge. Den officielle udmøntningsordre for den norske speciedaler 1765 fulgte ved kongelig resolution af 2. april 1765⁵.

Udmøntninger og stempler i København

En måned senere måtte Oberbergamtet nødtvunget meddele, at begge møntpresser ved Mønten var sprunget efter flere forsøg på at påbegynde prægningerne, så man havde besluttet at sende de færdiggjorte blanketter til København.⁶ Som følge heraf bad Rentekammeret den 21. maj møntmester Knoph⁷ om at gøre Mønten i København klar til at præge mønterne med stempler, som Bauert⁸ skulle forfærdige.⁹

Den 26. maj meddelte Knoph, at han fra Kongsberg havde modtaget 25922 Stk. hvidkogte, randede og til Prægning forferdigede Species-Plader [blanketter]; . . . samt de 2 Par Species Stempler, som Jeg effter Höy respective Ordre d: 15. Martii h: a: indleverede i Det Kongel: Rentekammer, og som blev opsendte til Kongsberg.¹⁰ To dage senere blev det imidlertid konstateret, at blanketterne var underlødige, hvorfor Rentekammeret straks beordrede Knoph til at indsmelte dem, og til dets Legering imodtage af Jacob Raphael saa meget fiint Sölv til den anförte Priis, som til Effterbeskikning behöves, paa det Udmyntningen icke derved skulle opholdes.¹¹

Den 29. maj fik Knoph besked på, at han næstkommende lørdag skulle sende de indtil da færdiggjorte speciedalere til Hamborg¹², og to uger senere rapporterede han, at udmøntningen var afsluttet; han vedlagde et regnskab (bilag 1), hvoraf fremgik, at der var *bleven udmyndtet 44741 Stkr i nye Species med den Nordske Löve*. Der var afleveret en enkelt mønt til *Det kongl. Myndt Cabinet* (jfr. pligtaflæveringen¹³), og resten var leveret til *den kongelige Zahl-Cassa* - de sidste den 8. juni. I følgeskrivelsen skrev Knoph blandt andet: *Saa blev og de til denne Myndtning forbrugte Stempler neml: 2½ Par Stempler, som af Medailleur Bauert dertil er bleven forferdiget Ligeledes i Overværrelse af Myndte-Commissairen, mig og Myndte-Guardeinen udglødte, nedslagne og Casserede til gammelt Jern; Og bliver de effter min underdanig indgivne Relation af 25de passato fra Kongsberg igien annammede 2 Par Spe-*

Fig. 1. Norsk 1 speciedaler 1765.
Nationalmuseet, KMMS GP 678.

Foto: Frank Pedersen.

Fig. 2. Dansk 1 speciedaler 1765.
Nationalmuseet, KMMS, Beskrivelsen af 1791, nr. 163:

Foto: Frank Pedersen.

cies Stempler, som Jeg effter Höye Ordre d: 15de Martij h.A. Leverede i Det Kongel: Cammer=Collegio, og som blev opsendt til Kongsberg nu atter her paa Mynten i Behold.¹⁴

Undersøgelser og udmøntninger i Kongsberg

Knoph og Guardejn Lyng rejste i midten af juni 1765 via Sverige til Kongsberg for at klarlægge årsagen (bilag 2) til, at de kongsbergske blanketter havde været underlødige. De synes ikke at have haft større held med at finde en præcis forklaring. Til gengæld kunne Knoph et par måneder senere rapportere fra Kongsberg, at man *hafde gjort Begyndelse til den anbefalede Prove-Myntning af 1000 Stk. Species*, og at prægningen skete med stempler (formodentlig kun 1 par?), der var opsendt fra København. Den 23. september afsendtes 1.000 mønter

1 Hede 1978.

2 Thesen 2015.

3 Datidens finansministerium i København.

4 Myndighed i Kongsberg med ansvar for driften af sølvværket.

5 Deberitz 1973, s. 84-87 og Deberitz 1985, s. 31-32.

6 Deberitz 1973, s. 87-88.

7 Hans Schierven Knoph (1729-1788), møntmester i København 1761-1783.

8 Johan Ephraim Bauert (1726-1799), stempelskærer i København 1763-1799.

9 Rigsarkivet, Mønten i København, Indkomne breve, 21 maj 1765.

10 Rigsarkivet, Journalsager vedr. Københavns Mønt og danske møntforhold, 26. maj 1765.

11 Rigsarkivet, Mønten i København, Indkomne breve, 28. maj 1765.

12 Rigsarkivet, Mønten i København, Indkomne breve, 29. maj 1765.

13 Märcher 2009. Pligtafleveringseksemplaret fra 1765 synes ikke længere at være på KMMS.

14 Rigsarkivet, Journalsager vedr. Københavns Mønt og danske møntforhold, 11. juni 1765. Knops beskrivelse af anvendelsen af sidstnævnte to par stempler er ikke entydig.

til København, hvorfra de blev videresendt til Hamborg. Knoph og Lyng returnerede til København i anden halvdel af september.¹⁵

Konklusion

Det kan på baggrund af de skriftlige kilder konkluderes:

- at der i maj-juni 1765 blev præget 44.741 norske speciedalere ved Mønten i København på blanketter fremstillet samme sted. Bauert skar $4\frac{1}{2}$ par stempler, hvoraf mindst $2\frac{1}{2}$ par blev anvendt i København og blev destrueret i juni 1765,
- at der i august 1765 som prøveudmøntning blev fremstillet 1.000 mønter af samme type ved Mønten i Kongsberg på blanketter, fremstillet samme sted. Mønterne blev præget med formentlig kun ét par stempler (af de $4\frac{1}{2}$ par, som Bauert tidligere havde skåret), og
- at den samlede udmøntning i 1765 af den norske speciedaler blev 45.741 mønter, der alle, bortset fra en enkelt til pligtaflevering, blev sendt til Hamborg.

Knoph redegjorde i et særskilt regnskab for, at der i april 1765 var udmøntet 56.001 danske specier (fig. 2) på Mønten i København.¹⁶ Det skal i den sammenhæng præciseres, at de 100.742 speciedalere, der ifølge Wilcke¹⁷ blev udmøntet i 1765 i København, er den samlede udmøntning af 56.001 danske og 44.741 norske mønter.

Stempelundersøgelse

Ved en stempelundersøgelse af 32–37 norske speciedalere (bilag 3)¹⁸ har der kunnet identificeres fem forsidestempler og fire bagsidestempler, anvendt til prægningen af de 45.741 mønter i København og Kongsberg. De ni stempler indgår i prægningsforløbet i henholdsvis en syv-stemplers-kæde og et separat stempelpar (se fig. 3). Det kan på baggrund heraf beregnes, at forsidestemplerne prægede gennemsnitlig ca. 9.000 mønter og bagsidestemplerne ca. 11.000 mønter, dog med betydelig forskel på de enkelte stemplers holdbarhed. De suverænt bedste har været de to forsidestempler Fs. 2 og Fs. 3, der tilsammen har præget ca. 84% af mønterne, og bagsidestemplet Bs. 2, der alene prægede cirka 81%. De øvrige seks stempler har således kun præget cirka 16-19%.

Da cirka 98% af mønterne er fremstillet ved Mønten i København, er det givet, at den andel, der blev præget med stemplerne i "syv-stemplers-kæden", stammer fra denne udmøntning. Det er så nærliggende at tro, at stemplerne Fs. 5 og Bs. 4 som følge af at de adskiller sig markant fra de øvrige stempler i koblingsskemaet, har præget de 1000 mønter i Kongsberg. I så fald er det måske ikke tilfældigt, at den eneste mønt i studiematerialet, der er præget med de to stempler, findes ved Kulturhistorisk Museum i Oslo.

Randpræg

Der er ikke fundet nyttige informationer i de skriftlige kilder om de anvendte randprægningsstempler. Mønterne i studiematerialet, hvorom oplysninger om randpræget har været til rådighed, er alle præget med riflet rand (fig. 4), magen til det præg, der i samme periode blev anvendt til de danske speciedalere i København.

Fig. 4. Randpræg på norsk 1 speciedaler 1765.

Foto: Frank Pedersen

Bilag 1

Møntmester H.S. Knophs regnskab dateret 10. juni 1765 (uddrag)¹⁹

Anno 1765 Juny	Af dette Sölv er bleven udmyntet, og leveret i den Kongel: Zahl-Cassa, under efterskrevne Datos:	Mk, l, gr
d. 1 st	Nye Species Rd. Stk 31223 Stkr	
d. 8 ^{de}	Ditto 14740 –	
	Tilsammen leveret til S.T. herr Cammer-Raad Birch eftter hands hermed følgende Qvittering, nye Species 45963 Stkr	
	Til Det Kongl: Myndt-Cabinet følger hermed af de udmyndtede Species med den Nordske Löve 1 –	
	Tilsammen leveret nye Species 45964 Stkr	
	hvorunder er beregnet de eftter min allerunderdanigst indgivne Reigning af 8 ^{de} pass. i Behold havde Species, som eftter høy Respective Ordre af 29 ^{de} ditto er blevne afleveret d. 1 st hujus 1223 –	
	Tilsammen som af dette indbemeldte Sölv in Natura er bleven udmyndtet nye Species med den Nordske Löve 44741 Stkr	
	Som er bleven udmyndtet efter Ordre af 18 ^{de} Maii a:p: Mk ^{en} fiin i 9 ¼ Rd. eller Stkr, og af Gehalt 14 Lödigg fiin Sölv Mk Brutto, å 8 3/32 Rd. eller Stkr, som giör fiin Sölv 4836.13.15	
	... Kiöbenhavn Kongl. Myndt den 10 ^{de} Junii Ao: 1765 H. S. Knoph	

Bilag 2

Rentekammerets instruktion til møntmester Knoph og guardejn Lyng angående undersøgelser af møntproduktionen i Kongsberg, 12. juni 1765:²⁰

Instruction for Mynte-Mester Knoph og Mynte-Guardein Lyng, i Henseende til Mynte-Væsenet paa Kongsberg.

For herefter at forebygge de udj afvigte og indeværende Aar ved Prävernes Tagelse og Brand-Sölvets derefter angivne Gehalter forefaldene Differencer, og for at faa Mynte-Væsenet paa Kongsberg bragt til mueligste Orden og Accuratesse, bliver den Kongel: Mynte-Mester Knoph og den Kongel: Guardein Lyng herved autoriserede, eftter deres Ankomst til SölvWercket, at være overværende og tilsee de sædvanlige Mynte-Procedurer; som til den Ende af SölvWerckets Mynte-Betiente maa igiennemgaaes, for derefter conjunctim [i fællesskab] med det Kongel: Oberberg Amt at overlegge, hvorledes samme for Fremtiden paa det beste kunde indrettes og Mynten tillige settes i fuldkommen Stand til alleslags Formyntninger, som kunde forefalde, til hvilcken Ende fornemmelig følgende, paa det Kongel: OberbergAmts nærmere föyende Foranstaltning, bliver at foretage:

15 Rigsarkivet, Mønten i København, Indkomne breve, 1765; Deberitz 1985, s. 35-36.

16 Rigsarkivet, Den kongelige Mønt, Mønten i København, Kopiregnskaber 1756-1833, regnskab dateret 8. maj 1765.

17 Wilcke 1927, s. 163.

18 Der er med sikkerhed undersøgt 32 forskellige eksemplarer. De resterende 5 stk. er anslået, kan være gengangere og usikkerheden skyldes blandt andet Schou-afttryk, der ikke stammer fra museer, jf. Aagaard 2011, s. 12f. Antallet af overleverede mønter kan forekomme at være større end forventet i betragtning af, at mønterne (ekskl. pligtaflevering) angiveligt blev sendt til Hamborg. Antallet svarer dog forholdsmæssigt ganske godt til, hvad der er overleveret fra de stort set samtidige piastre-udmøntninger, hvor mønterne også blev sendt ud af landet. Pedersen 2011, s. 67-70.

19 Rigsarkivet, Den kongelige Mønt, Mønten i København, Kopiregnskaber 1756-1833, regnskab dateret 10. juni 1765.

20 Rigsarkivet, Mønten i København, Indkomne breve, 1765, nr. 16. I det norske Arkivverket findes under, Rentekammeret inntil 1814, Myntvesen, Y17: Forskjellige dokumenter om Kongsbergs mynt en 92 siders protokol (kommissionsforretningen) vedrørende Knoph og Lyngs undersøgelser i Kongsberg. Det handler især om prøving.

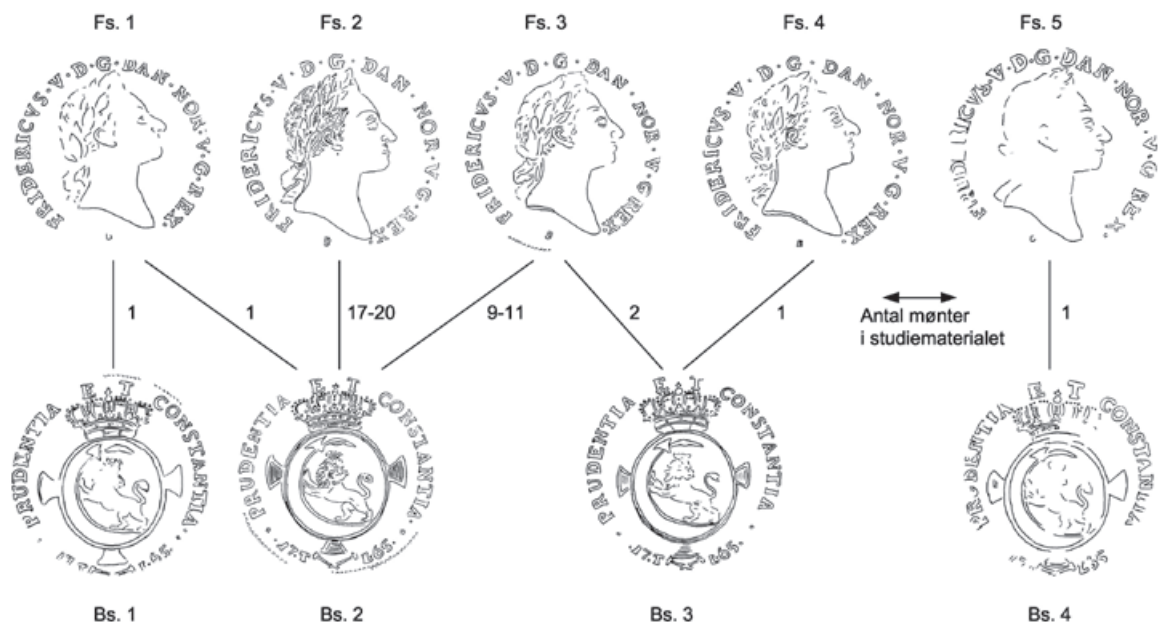

Fig. 3. Koblingsskema relateret til prægningen af norsk 1 speciedaler 1765

1. Bliver paa det nöyeste at undersøge, hvad Aarsagerne have været, at de ved SölvWercket i forrige og dette Aar tagne Pröver af Brand-Sölv, Species-Plader og beskicket Gods, icke rigtig ere udfaldne, og

2. Naar de Feyl udfindes, som ved Probeeringen maae være forefaldne, have de til det Kongel: Oberberg=Amt at indgive, hvorledes samme herefter kand forebygges, og hvad vedkommende ved Prävernes Tagelse videre have at iagttage, saaledes at Gehalterne for Fremtiden altiid paalidelig indtil paa $\frac{1}{4}$ å $\frac{1}{2}$ Green, og om mueligt nöyere kunde angives, hvilket derefter af Ober=Berg Amtet foranstaltes effterkommet og vedkommende Betiente derom instrueret, saa at den egentlige og sickreste modus procedendi Betienterne bliver foreskreven.

3. Haver Mynte-Mester Knoph med det Kongel: Ober-Berg-Amt at overlegge, hvorledes Brand-Sölv et altiid kunde bringes til en viss og paalidelig Gehalt, saa at, hvor Präverne bliver tagen, överst, under eller midt udj, Gehalten dog bliver den samme, hvoreffter det da vil fastsettes, hvad ved Sölv-Brendingen i den Tilfælde maa iagttages.

4. Og ligeledes maa overveyes, om noget til större Accuratesse ved Udmyntningerne, i Henseende til Legeringen, Smeltningen, Teenerne og Hvidkogningen, kunde være for Fremtiden at observere.

5. Haver Mynte-Mester Knoph med det Kongel: Ober-Berg-Amt paa det nöyeste at overlegge, hvorledes Mynten med dens Redskaber og videre Jndretninger saaledes kunde istandsettes, at hvad Mynte-Sorter der end herefter maatte blive anbefalet paa Kongsberg at formyntes, man alletider der kunde være i stand til samme strax at forrette, hvornest af Ober-Berg-Amtet foranstaltes, at alle de Jndretninger, som til saadant Öyemercke at opnaae udfordres, strax blive begynt og fuldförte.

6. Saa haver og benævnte Mynte-Mester at underrette de ringere Mynte-Arbeydere, om hvad Haandgreb hand til Arbeydets Lettelse og Accuratesse, fornemmelig i henseende til svære Mynte-Sorter, hvortil de nu ere ubevandte, maatte vide, som icke forhen var dennem bekiendt, hvilket desuden til bestandig Effterretning ved Mynten skriftlig maa opsettes.

7. Naar de fornödne Jndretninger ere fuldførte, bliver af OberbergAm-tet foranstaltet, at en Pröve-Myntning af omtrent eet Tusinde Stöcker Species i OberbergAmtets, Mynte-Mester Knophs og Guardein Lyngs Over-værelse skeer, for deraf at erfare, om alting er i vedbörlig Stand, og naar det saaledes befindes, bliver saadant af OberbergAmtet, Mynte-Mester Knoph og Guardein Lyng til Cammeret at indberette.

8. Og da det for nærværende Tiid er foranstaltet, at, i Stæden for Spe-cies, skal indtil videre Brand-Sölv et i Barrer nedsendes, at den Finhed, som samme gemeenlig pleyer at udkomme, saa bliver först og fornemmelig derfra at see, at Brand-Sölvets Gehalt icke anderledes eller höyere angives, end samme siden vil befindes at være, og paa det derom kand have desto större Vished, skal af Guardein Lyng tages Contra=Pröver, for deraf beti-melig at erfare, om de övrigte Betientes angivende Gehalter rigtig udkom-me, indtil man derved kommer i en fast og paalidelig Orden, og ligeledes maae af hannem tages Contra-Pröver ved forbenævnte Pröve-Myntning.

Rente-Cammeret den 12te Junii 1765.

Bilag 3

Studiemateriale²¹

Koblingsskemaet (fig. 3) er udarbejdet på baggrund af et studiemateriale på i alt 32-37 mønter, heraf 6 i offentlige samlinger og 26-31 i privat eje. Eksemplarer i Bruuns samling er registreret som "privat eje". Der kan være enkelte dubletter blandt de sidstnævnte, hvilket forklarer det upræcise antal.

Fs. 1/Bs. 1 (1 mønt i privat eje)

AHL 5/681 ~ OMH 4/432 ~ Moldenhauer, lot 648 (ex Nistad) ~ OMG 15/387.

Fs. 1/Bs. 2 (1 mønt i privat eje)

OMH 38/347 ~ OMH 40/130 ~ OMH 55/314.

Fs. 2/Bs. 2 (3 mønter i offentlige samlinger og 14-17 i privat eje)

KMMS, GP 678²²; Christiania (Schous umonterede aftryk); St. Petersborg (Schous umonterede af-tryk); Bille-Brahe (Schous umonterede aftryk) ~ LEB dubl./3787; Bruun (Schous umonterede aftryk) ~ ?; Glückstadt/3675; Hauberg/3830; Wellmann/697 (købt af Martin Petersen); AHL 10/845 ~ OMH 39/283; BR 527/502 ~ BR 572/1421 (Lerche); KH 467/593 (ex Adler Pedersen) ~ OMH 59/644; Nordeas Myntmuseum, Oslo; OMH 12/401 ~ OMH 63/299 (ex Haakon Gjems) ~ OMG 8/1216 ~ OMG 17/934; OMH 22/601 ~ OMH 68/779 ~ OMG 1/550; OMH 28/344 (ex Helge Reff); OMH 43/651 ~ OMH 66/666 ~ OMG 10/570; BR 142/101 ~ OMH 55/313 (ex B.F. Brekke); OMH 54/854 (ex Ragnar Kirkevoll); Schou/1029 ~ TH 20/344 (Zinck IV); TH 135/1362 (ex Louis Kühl).

Fs. 3/Bs. 2 (1 mønt i offentlig samling og 8-10 i privat eje)

Lund (Schous umonterede aftryk); Bech/1123; Guildal/2632 ~ LEB/10772?; Hede og Ahlström 14/886 ~ OMH 39/284; Ernst II/986 ~ TH 6/805; OMH 17/250 ~ BR 835/319 (PHK X) ex A. Christensen ~ BR 889/594 (Kurt Guldberg Larsen); OMH 18/423 ~ OMH 40/129; OMH 26/306 ~ OMG 13/523; OMH 29/442 ~ OMG 13/522; OMH 62/565; OMG 5/710.

Fs. 3/Bs. 3 (1 mønt i offentlig samling og 1 i privat eje)

Odense (Schous umonterede aftryk); HO 4/364 ~ OMH 42/346.

Fs. 4/Bs. 3 (1 mønt i privat eje)

OMH 34/379 ~ OMG 7/308.

Fs. 5/Bs. 4 (1 mønt i offentlig samling)

Christiania (Schous monterede aftryk).

21 Tak til Guttorm Egge og Kurt Guldberg Larsen for supplerende proveniensoplysninger.

22 Dette mønteksempel blev ifølge KMMS overgivet fra Finansministeriet til Nationalmuseet i 1872-73.

Forkortelser med videre

AHL: Auktioner, Bjarne Ahlstrøm Mynthandel AB, Stockholm.
Bech: Auktion, Konferensraad F.C. Bech's efterladte Møntsamling, København 25. april 1906.
Bille-Brahe, Grevskabet Brahes mindes Møntsamling. Købt af L.E. Bruun i 1922.
BR: Auktioner, Bruun Rasmussen, København.
Bruun: Se LEB.
Christiania: Kulturhistorisk Museum, Oslo.
Ernst II: Auktion. Mønter mm. tilhørende boet efter advokat Axel Ernst, Kunstauktion nr. 192, København april 1966.
Glückstadt: Auktion. Etatsraad Emil Glückstadts tidligere tilhørende Mønt- og Medaillesamling, København 15. september 1924.
Guildal: Fabriksdirektør Joh. G. Guildals samling af danske mønter og pengesedler. Numismatisk Forenings Medlemsblad, III Bind, 1920. Købt af L.E. Bruun i 1918.
Hauberg: Auktion. Museumsinspektør P. Haubergs efterladte samling af danske og norske Mønter, København 17. juni 1929.
HO: Hornungs Møntauktioner, København.
KH: Auktioner, Kunsthallen, København.
KMMS: Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet, København.
LEB: L.E. Bruuns Mønt- og Medalje Samling og L. E. Bruuns Gave til den kongelige Mønt- og Medaillesamling, København 1928.
LEB dubl.: Auktion. Fortegnelse over afdøde grosserer L.E. Bruun's doubletsamling, København oktober 1925.
Lerche: Auktion. Lensgreve Christian Lerche's Møntsamling, København 26. marts 1992.
Moldenhauer: Auktion oktober 2012, Nistads samling.
Lund: Lunds universitets Historiska museum, Lund.
Odense: Odense bys Museer, Odense.
OMG: Auktioner, Oslo Myntgalleri A/S, Oslo.
OMH: Auktioner, Oslo Mynthandel A/S, Oslo.
Schou: Auktion, H.H. Schous samling, København 1927.
Schous monterede og umonterede aftryk: KMMS' samling af H.H. Schous stanniolaftryk fra begyndelsen af 1900-tallet.
St. Petersborg: Vinterpaladset/Ermitagemuseet, Sankt Petersborg.
TH: Auktioner, Thomas Højland A/S, København.
Wellmann: Auktion, kontorchef C. Wellmanns efterladte samling af Mønter og Medailler m.v., København 5. december 1939.

Litteratur

Aagaard, Sven, *Frederik III Guldmønt og Speciemønt 1648-1670*, København 2011.
Hede, Holger, *Danmarks og Norges Mønter 1541-1814*, 1977, Dansk Numismatisk Forening, 3. rev. udg. 1978.
Deberitz, Bjørn, *Sølvverket og Skattmesteren. En studie i Danmark-Norges finansielle og økonomiske historie 1760-75*. Hovedopgave i historie – 1973 II Universitetet i Oslo, 1973.
Deberitz, Bjørn, *Frederik den Femtes Kongsberg-Specie 1765 - Historien om en mynting med forviklinger*, *Norsk Numismatisk Forening, NNF-Nytt*, nr. 1, 1985.
Pedersen, Frank, *De dansk-norske piastre 1771 og 1777*, *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, nr. 2, maj 2011.
Märcher, Michael, *Møntstedernes pligtaflevering i 1700- og 1800-tallet*, *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 2009, s. 22-25.
Thesen, Gunnar, *Norges mynter i danskertiden 1449-1814*. Oslo Myntgalleri AS. Oslo 2015.
Wilcke, Julius, *Kurantmønten 1726-1788*. København 1927.

ANSÖKNINGAR TILL Sven Svenssons Stiftelse för Numismatik

ANSLAG LÄMNAS FÖR VETENSKAPLIGA
ARBETEN INOM FRÄMST SVENSK NUMISMATIK:
FORSKNING, RESOR & PUBLIKATIONER

STIFTELSENS UPPGIFT ÄR:

- Köpa in föremål som saknas i KMK:s samlingar
- Ge bidrag till publikationer som kan tjäna svensk numismatisk forskning
- Stödja forskare i svensk numismatik

Stiftelsen sammanträder två gånger per år, en gång under våren, en gång under hösten. Ansökan ska vara stiftelsen tillhanda senast 15 februari, alternativt senast 15 september. Skicka ansökan till:

Sven Svenssons Stiftelse för numismatik
Handelsbanken Stiftelsetjänst
106 70 Stockholm

WWW.SVENSVENSSONSTIFTELSE.SE

APPLICATIONS FOR Sven Svensson's Foundation for Numismatics

APPLICATIONS FOR GRANTS ARE PROVIDED FOR SCIENTIFIC
STUDIES, MAINLY WITHIN SWEDISH NUMISMATICS:
RESEARCH, TRAVELS & PUBLICATIONS

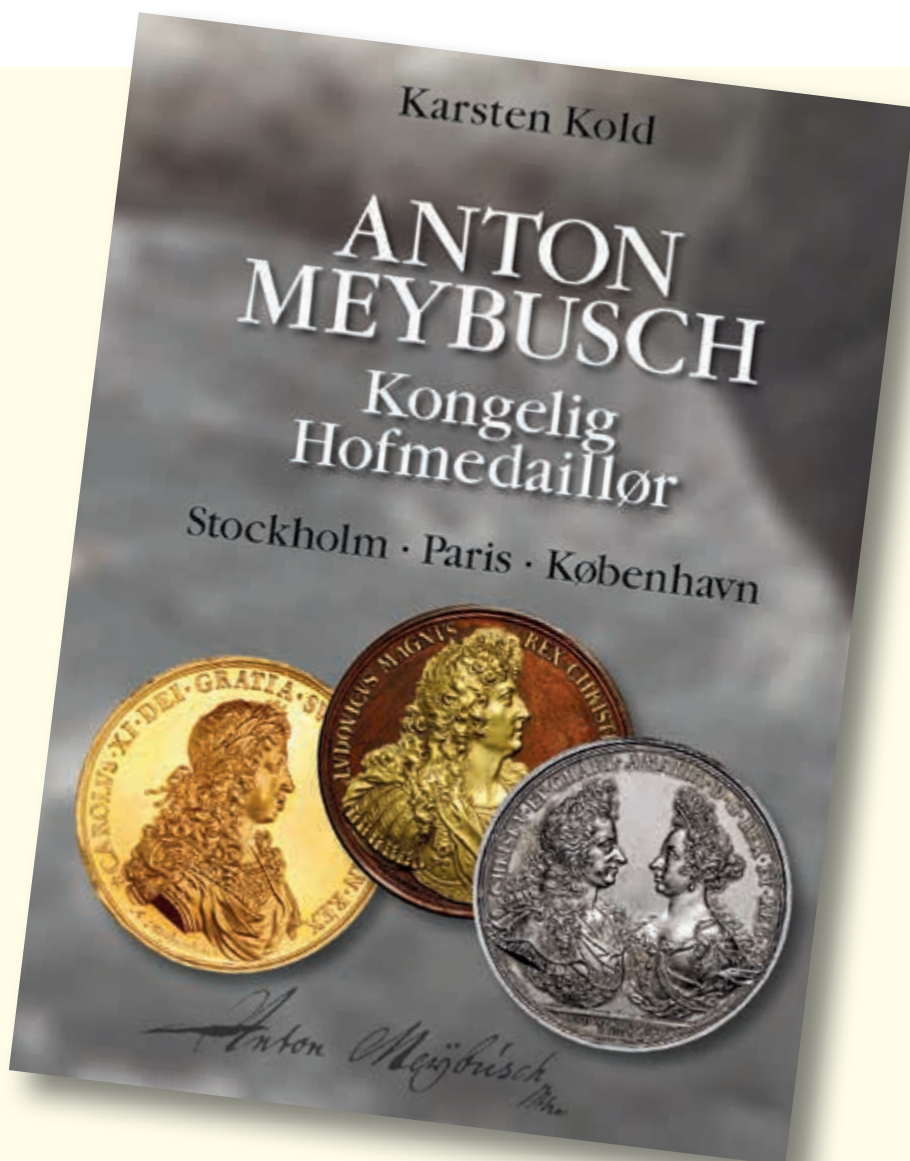
THE FOUNDATION'S ASSIGNMENTS ARE:

- Purchases of items missing in the collection of The Royal Coin Cabinet
- Contributions to publications that could benefit Swedish numismatical research
- Support for researchers in the field of Swedish numismatics

The Foundation Board meets twice a year, in March and October.
Applications must be submitted before 15 February or 15 September.
Address: Sven Svensson Stiftelse, c/o Handelsbanken Stiftelsetjänst,
SE-106 70 Stockholm, Sweden

WWW.SVENSVENSSONSTIFTELSE.SE

Karsten Kold skriver om
"Kongelig Hofmedaillør" Anton Meybusch' produktion
 af mønter og medaljer og ansættelsesforhold i
 Stockholm, Paris, København, England og Tyskland.
 320 sider – flot og rigt illustreret.

Pris: 375 kr.

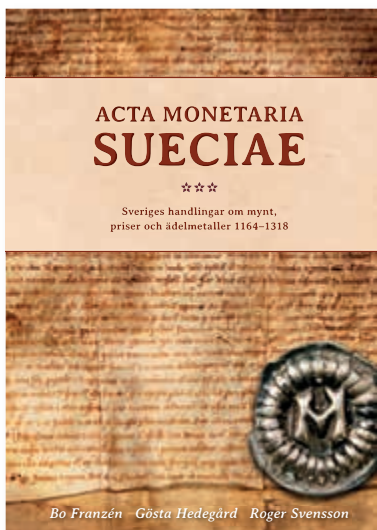
**For medlemmer af
 DNF: 300 kr.**

Kan bestilles på:
numismatik.dk

**DANSK
 NUMISMATISK
 FORENING**

MØNTSAMLERFORENINGEN AF 1885

350 SEK ordinarie pris
250 SEK medlemspris
+ ev. porto
info@numismatik.se

Ny monografi från SNF!

Acta Monetaria Sueciae *Sveriges handlingar om mynt, priser och ädelmetaller 1164-1318*

Av Bo Franzén, Gösta Hedegård
och Roger Svensson

366 sidor med Sveriges äldsta skriftliga dokument över mynt, priser och ädelmetaller. 526 brevposter från databasen Svenskt Diplomatariums Huvudkartotek översatta från latin till svenska.

Urkunder som beskriver donationer, testamenten, jordskiften, kyrkliga och kungliga påbud, köp, pantsättningar m.m. I dokumenten finns priser och olika värdeenheter såsom vägt i mark silver eller räknat i mark penningar.

Oslo Myntgalleri AS

Mynter Medaljer Sedler Kjøp Salg Auksjoner

Oslo Myntgalleri as
Tordenskioldsgt. 7,
0160 Oslo
Tlf 22 41 60 00
Faks 22 41 60 01
kontakt@oslomyntgalleri.no
www.oslomyntgalleri.no

NUMISMATISK LITTERATUR

Bogucki, M., Ilisch, P.,
Suchodolski, S. (red.)

Frühmittelalterliche Münzfunde aus Polen. Inventar.

**Bind 1. Grosspolen, Warszawa 2017.
954 sider, ill. ISBN 978-83-63760-84-7**

**Bind 2. Pommern, Warszawa 2016.
817 sider, ill. ISBN 978-83-63760-84-7**

**Bind 3. Masowien, Podlachien und
Mittelpolen, Warszawa 2015. 714 sider,
ill. ISBN 978-83-63760-61-8**

**Bind 4. Kleinpolen, Schlesien, Warszawa
2013. 494 sider, ill.
ISBN 978-83-63760-19-9**

**Bind 5, Ermland und Masuren. Funde
aus Polen 2011-2013. Addenda und
Corrigenda, Warszawa 2016. 340 sider,
ill. ISBN 978-83-63760-85-4**

Frühmittelalterliche Münzfunde aus Polen. Inventar (FMP) er, som navnet siger, et katalogværk over tidligmiddelalderlige møntfund i det nuværende Polen. I polsk sprogbrug svarer tidlig middelalder til det, vi kalder vikingetiden. Der er mange lighedspunkter mellem de polske fund og skandinaviske, baltiske og russiske skattefund: mønter fra mange fjerne steder (Mellemøsten, Centralasien, Tyskland, England, osv.), gamle og nye mønter sammen, fragmentering og bøjning, tilstedeværelse af smykker og barrer. Alt dette afspejler, at man ikke værdisatte mønterne efter antal til pålydende værdi, men efter vægt til sølvværdien.

FMP publicerer imponerende 1153 fund med mere end 255.817 mønter og sølvgenstande i alt (tabel 1 & 2). Dermed er Polen antalsmæssigt i topklassen – på niveau med Rusland og Sverige, langt foran Danmark, Tyskland, Estland, Finland, Norge, England, Irland, Island... Således er de polske fund meget relevante som sammenlignende studiemateriale for skandinavisk vikingeforskning.

FMP erstatter og opdaterer det hidtidige polske møntfunds-katalog *Polskie Skarby Wczesnośredniowieczne. Inwentarze* (PSW), der blev udgivet i 1959-1966. Begge værker er i fem bind,

men hvor det gamle PSW tilsammen talte 490 sider + 93 plancher, omfatter FMP ikke færre end 3319 sider! Denne mangedobling af omfanget skyldes ikke kun nye fund gjort det sidste halve århundrede, men også og især, at detaljeringsgraden i beskrivelsen er øget. Det må særligt ønskes velkomment, at hver enkelt mønt får sit eget nummer, ofte med henvisning til museumsinventar-nummer eller andre relevante numre. Det gør det meget lettere entydigt at henvise til en bestemt mønt. Derudover angives summarisk fundenes basisoplysninger: fundsted, fundår, fundkategori (enkeltfund, skat, og så videre), fundomstændigheder, henvisninger til litteratur og opbevaringssted (hvis kendt) samt datering og samlet vægt. Det skal dog bemærkes, at der for en del fund ikke er komplette oplysninger. Det skyldes, at mange fund er blevet spredt på samlermarkedet, før de har kunnet studeres, hvorved de mister meget af deres værdi som kilder til studiet af historien. Det er yderst beklageligt.

Opdelingen i bind er geografisk. Der opereres med 6 regioner. Groft sagt er Polen en uregelmæssig firkant. Den vestre halvdel deles i tre: mod nord Pommern (bind 2), i midten Storpolen (bind 1), i syd Slesien (bind 4). Tilsvarende er der i den østre halvdel også tre dele: mod nord Ermland/Masurien (bind 5), i midten Masovien/Podlaken/Midtpolen (bind 3) og i syd Lillepolen (bind 4). Fordelingen af fund på regionerne fremgår af tabel 1 & 2. I slutningen af hvert bind er der praktiske samlede oversigter over fundene.

Det er en kraftpræstation, at det er lykkedes forfatterne og redaktørerne at få dette kæmpeværk ud på bare fire år! Islamiske dirhemer fra Mellemøsten og Centralasien udgør en stor del af mønterne. Man bliver næsten forledt til at tro, at redaktørerne har ladet sig inspireret af disse mønters arabiske tekst, der jo i forhold til de europæiske sprog læses bagfra. I alt fald er man startet med bind 4 i 2013, fulgt af bind 3, 2 og 5 for at slutte med bind 1 i 2017.

Er alt så sagt om vikingetidens møntfund i Polen? Nej, det er klart, at når man dækker et helt

land, kan man ikke gå helt ned i detaljerne for hver enkelt mønt. Jeg arbejder for tiden indgående med mønter fra 900- og 1000-tallets Normandiet. Jeg lavede derfor et par stikprøver i FMP angående de eksemplarer, der er fundne i Polen. Fra 900-tal-

let er der fem. Den første stammer fra udgravningerne 2007-2009 af elite-gravpladsen Bodzia (FMP III.7.58, grav E864/II). Den er en penning præget i århundredets slutning for Richard I (945-996) med den lokale helgen Sankt Romans navn (type Dumas 1979, pl. XVI, 1-4). Det er et fragment, og det er imponerende, at det er lykkedes for Stanisław Suchodolski at bestemme den.

Det næste eksemplar (FMP II.98:336) befandt sig mellem de mere end 391 mønter i skattefundet fra Kamieniec (på tysk Schöningen), der blev nedlagt omkring 1010 og fundet igen i 1883. Mønten blev publiceret af Hermann Dannenberg allerede i 1884 med både beskrivelse og tegning (Dannenberg 1884, s. 263, nr. 31, pl. XI), men bestemmelsen blev rettet af Emile Caron 1885. Det er en penning med Sankt Romans navn, præget sent i århundredet (type Dumas 1979, pl. XV, 22).

Angående opbevaringssted for mønterne oplyser FMP: "Verblieb: ehemals teilweise im Museum in Stettin, jetzt in Berlin 1 Münze". I en notits i kataloget kan man se, at det er en penning fra Mainz (FMP II.98:285), der i dag findes i på museet i Berlin. Men faktisk er den normanniske penning ad omveje også havnet på Møntkabinettet i Berlin. Baggrunden er, at skatten blev studeret i to dele. Den ene kom til museet i Stettin (polsk Szczecin), mens Dannenberg ikke angiver den anden dels skæbne (Dannenberg 1884, s. 253, 259). Den normanniske penning hørte til denne sidste del.

I 1930 købte Møntkabinettet i Berlin af den parisiske mønthandler Feuadent en penning af denne type. Der var ingen oplysning om fundsted, men en nøje sammenligning med tegningen i Dannenbergs publikation viser, at det må dreje sig om stykket fra Kamieniec. Det er især ekscentrerings og den stedvise svage prægning, der er afgørende argumenter for at fastslå identiteten. Stykkets skæbne mellem 1884 og 1930 er ukendt, men nu ligger det altså godt og trygt i Berlin. Det vejer 0,91 g, og stempelstillingen er kl. 12.

Det tredje eksemplar er et fragment en penning af typen Dumas 1979, pl. XV, 23-24 i et stort dårligt dokumenteret fund fra omegnen af Kalisz (FMP I.97c.3266).

De to sidste eksemplarer er fra Turew-skatten (også kendt som Turwia, på tysk Tureff) (FMP

I.257.152-153). Denne skat blev fundet i 1846 og bestod af omkring 150 mønter, nedlagt mellem 962 og 967. De to mønter blev publiceret i 1850 af Köhne med en beskrivelse, men uden illustration. Köhne oplyser, at mønterne befandt sig i Ph. Cappes samling i Berlin (Köhne 1850, s. 107, nr. 1 & 2 = Köhne 1851, s. 246, nr. 38 & 39). Da Françoise Dumas i 1979 udgav sin klassiske oversigtsartikel om Normandiets mønter, benyttede hun Köhnes beskrivelse. Hun kunne bestemme den ene mønt som værende af samme type som et eksemplar publiceret af Faustin Poey-d'Avant i 1858 (Poey d'Avant 1858, nr. 117, pl. IV, 3 = Dumas 1979, pl. XV, 14), mens hun konstaterede, at den anden måtte være af en i øvrigt ikke kendt type. Ud fra Köhnes beskrivelse konstruerede hun en teoretisk tegning af typen (Dumas 1979, pl. XV, 13).

Der befinder sig imidlertid to gamle staniolaftryk af normanniske penninge på Nationalmuseet i København. På de vedlagte etiketter er der tydeligt angivet, at de to mønter stammede fra "Cappe i Berlin". Den ene var netop af typen, der var fundet i Turew. Den anden udviste dog nogle variationer i forhold til Köhnes beskrivelse, men var derimod helt identisk med en lignende type, som også var blevet publiceret af Poey d'Avant i 1858 (Poey

d'Avant 1858, nr. 116, pl. IV, 2 = Dumas 1979, pl. XV, 12). I betragtning af, hvor sjældne normanniske mønter fra denne periode normalt er, er det nærliggende at konkludere, at de to staniolaftryk gengiver stykkerne fra Turew. Det indebærer, at Köhnes beskrivelse af den ene af mønterne var fejlagtig. Følgelig gengiver Dumas konstruerede tegning pl. XV, 13 en type, der aldrig har eksisteret som andet end en fejlagtig beskrivelse af en mønt i en publikation fra 1850 (Moesgaard 2011, s. 131-133).

Detaljerne i denne historie er ikke med i FMP, der blot gengiver fotos af de to staniolaftryk fra Nationalmuseet. Sidste kapitel af historien er imidlertid ikke nået at komme med i FMP. Ovennævnte to mønter, som Faustin Poey d'Avant publicerede i 1858, befandt sig på daværende tidspunkt i Barthélemy Lecarpentiers samling i Honfleur i Normandiet. Efter Lecarpentiers død blev denne samling foræret til byen Rouen, og den findes i dag på byens bibliotek, som jeg besøgte i 2018 (altså året efter det relevante bind af FMP var udkommet).

Det viste sig ved sammenligning mellem staniolaftrykkene, Poey-d'Avants tegninger og mønterne i samlingen, at det faktisk er de samme ek-

Tabel 1. Antal fund fordelt på regioner

	Hoved-kataloget	Addenda, bind 5	I alt	
Storpolen	287	12*	299	Bind 1, s. 819, bind 5, s. 288
Pommern	291	15	306	Bind 2, s. 699, bind 5, s. 288f
Masovien, Podlakien, Midtpolen	220	11	231	Bind 3, s. 555, bind 5, s. 289
Lillepolen	121	4	125	Bind 4, s. 182, bind 5, s. 289
Slesien	110	9	119	Bind 4, s. 445, bind 5, s. 289f
Ermland, Masurien	57	8	65	Bind 5, s. 133, 290
Uden præcist fundsted	8	-	8	Bind 5, s. 290
	1.094	59	1.153	

* Fejlnummeret I.251-262. Disse numre er allerede benyttet i bind 1 til andre fund.

Tabel 2. Antal mønter og sølvgenstande fordelt på regioner

Storpolen	88.415	Bind 1, s. 819
Pommern	65.404+	Bind 2, s. 699
Masovien, Podlakien, Midtpolen	61.434+	Bind 3, s. 555
Lillepolen	16.583	Bind 4, s. 182
Slesien	15.338	Bind 4, s. 445
Ermland, Masurien	5.240	Bind 5, s. 133
Addenda, korrigenda	3.403	Bind 5, s. 290
	255.817+	

semlarer! Så selv om hverken Poey d'Avant eller inventaret over samlingen på biblioteket nævner noget om den polske forbindelse, må disse to stykker være dem, der blev fundet i Turew i 1846. Begge er eneste kendte eksemplarer af deres type. Den ene er velbevaret og vejer 1,12 g med en stempelstilling kl. 6. Den anden var allerede revnet og skrøbelig, da den blev fundet (det ses tydeligt af staniolafttrykket og er angivet i bibliotekets inventarliste fra 1863), og den er desværre knækket i mellemtiden, og kun en del af den er bevaret i dag.

For 1000-tallet er der nævnt to normanniske penninge. Den ene (FMP III.30.53) er fra skatten fra Dobrzyków (tidligere benævnt Plock-skatten), hvor den citeres med den traditionelle henførelse til Normandiet, men uden min påvisning af, at den sandsynligvis ikke er normannisk (Moesgaard 2005, s. 138). Den anden (FMP III.202.2) er fra et fund i nærheden af Wyszogród. Den er ikke bevaret og kun dokumenteret meget summarisk i ældre litteratur. Typebestemmelse er ikke mulig.

Hele denne (lidt for) lange udredning har ikke til formål at kritisere FMP for mangelfuld research. Tværtimod. Som allerede nævnt vil det være helt urealistisk at gå i detaljer med hver enkelt mønt i et værk, der skal dække et helt land blandt de større i Europa. Tværtimod er budskabet i udredningen det positive, at der er stadig meget at arbejde med. Og med FMP har vi på en gang en solid overordnet status på området og en basis for videre undersøgelser på mere detaljeret niveau. Hvis dette budskab kan inspirere nogen til at gå i gang, er meget nået.

Jens Christian Moesgaard

Dannenberg, Hermann, « Der Fund von Schöningen », *Zeitschrift für Numismatik* 11, 1884, s. 253-263.

Dumas, Françoise, « Les monnaies normandes (Xe-XIIe siècles) », *Revue numismatique* 1979, s. 84-140.

Köhne, B., « Ueber die im Russischen Reiche gefundenen abendländischen Münzen des X, XI und XIIten Jahrhunderts », *Mémoires de la Société Impériale d'Archéologie*, 1849, s. 352-448 & 1850, s. 35-109.

Köhne, B., « Der Fund von Tureff », *Mémoires de la Société Impériale d'Archéologie*, 1851, s. 241-248.

Moesgaard, Jens Christian, « Monnaies normandes dans les régions baltiques à l'époque viking », *Revue Numismatique* 2005, s. 123-144.

Moesgaard, Jens Christian, « Renovatio Monetæ et la chronologie des monnaies de Richard Ier, duc de Normandie 942/945-996 », *Bulletin de la Société Française de Numismatique* 66-6, 2011, s. 125-133.

Poey-d'Avant, Faustin, *Monnaies féodales de France*, 3 bind, Paris 1858-1862.

Unionsmøde i Reykjavík er udsat, til der foreligger en nærmere afklaring på situationen omkring covid-19

MYNTAUKTIONER
I SVERIGE AB

SVERIGES LEDANDE HANDELSPLATS

VÄLKOMMEN ATT
KONTAKTA OSS!

80 ÅR I BRANSCHEN

www.myntauktioner.se

STOCKHOLM | ÄLMHULT

Myntauktioner i Sverige AB
Banérgatan 17 - 115 22 Stockholm
E-mail: info@myntauktioner.se
Telefon: +468-4104 6565

Pilegaard Mønter & Bøger

ETABLERET 1963

Algade 65 • DK-9000 Aalborg • tlf. +45 98 139 000 • pi@stofanet.dk
Mønter: www.pilegaard-coins.dk • Bøger: www.antikvar.dk/pilegaard

FORENINGER & KABINETTER | NNU

Nordisk Numismatisk Union

Grundlagt 1935

Formand 2017-2020:

Eiríkur Lindal

Medlemmer:

Dansk Numismatisk Forening

Grundlagt 1885

Formand: Preben Nielsen

Hjemmeside: numismatik.dk

E-mail: formand@numismatik.dk

Føroya Myntsavnarafelag

Grundlagt 1989

Formand: Jóhannes Andreasen

Hjemmeside: myntsavnarafelag.qlsite.dk

E-mail: ja@kallnet.fo

Myntsafnarafélag Íslands

Grundlagt 1969

Formand: Eiríkur Lindal

Hjemmeside: mynt.is

E-mail: eirikur@lindalsal.is

Norsk Numismatisk Forening

Grundlagt 1927

Formand: Guttorm Egge

Hjemmeside: norsksnum.org <https://www.facebook.com/Norsksnumismatiskforening/>

E-mail: sverdy@online.no

Numismatiska Föreningen i Åbo

Grundad 1937

Ordförande: Tom C. Bergroth

E-post: tom.bergroth@royalcourt.se

Skånes Numismatiska Förening

Grundad 1931

Ordförande: Kristian Riesbeck

Hemsida: sknf.se

E-post: foreningen@sknf.se

Suomen Numismaattinen Yhdistys/

Numismatiska Föreningen i Finland

Grundad 1914

Ordförande: Petteri Järvi

Hemsida: snumis.fi

E-post: sny@snumis.fi

Svenska Numismatiska Föreningen

Grundad 1873

Ordförande: Jan-Olof Björk

Hemsida: numismatik.se

E-post: info@numismatik.se

Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet

Frederiksholms Kanal 12, 1220 København K, Danmark

Michael Andersen

Hjemmeside: natmus.dk

E-mail: michael.andersen@natmus.dk

Kungl. Myntkabinettet

Narvavägen 13-17, Box 5428, 114 84 Stockholm, Sverige

Cecilia von Heijne

Hemsida: myntkabinettet.se

E-mail: Cecilia.vonHeijne@shm.se

Historiska museet vid Lunds Universitet

Krafts torg 1, 223 50 Lund, Sverige

Gitte Tarnow Ingvardson

Hemsida: luhm.lu.se

E-post: gitte.ingvardson@luhm.lu.se

Myntkabinettet, Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo

Frederiksgate 2, Oslo

Postadresse: Postboks 6762. St. Olavsplass, 0130 Oslo

Håkon Roland

Hjemmeside: khm.uio.no

epost: hakon.roland@khm.uio.no

Myntsafn Seðlabanka og Þjóðminjasafns

Einholt 4, 105 Reykjavík, Island

Sigurdur H. Palmason

Hjemmeside: sedlabanki.is

E-mail: shp@cb.is

Nationalmuseets Myntkabinett

Mannerheimintie 34, P.O. Box 913

00101 Helsinki, Finland

Frida Ehrnsten

Hemsida: kansallismuseo.fi/sv/samlingar/

E-post: frida.ehrnsten@kansallismuseo.fi

Numismatiska Forskningsgruppen, Stockholms universitet

106 91 Stockholm, Sverige

Professor Jens Christian Moesgaard

Hemsida: archaeology.su.se/

numismatiska-forskningsgruppen

E-post: jens.christian.moesgaard@ark.su.se

Uppsala universitets myntkabinett

Besöksadress: Universitetshuset, Biskopsgatan 3

Postadress: Gustavianum, Uppsala universitets museum,

Akademigatan 3, 753 10 Uppsala, Sverige.

Ragnar Hedlund

Hemsida: coincabinet.uu.se

E-post: myntkabinettet@gustavianum.uu.se

Mangler du kronen på værket?

Møntauktion i København 2. og 3. november 2020

*Nicholas II,
37 ½ Roubles – 100 Francs 1902.
Vurdering: 600.000 -800.000 kr.*

BRUUN RASMUSSEN
MØNTAUKTIONER

Baltikavej 10
2150 Nordhavn
Tel +45 8818 1111